

ÖLÜMÜNÜN ONUNCU YILINDA

Gözlem, yergi ve tanıklıklar yazarı: Refik Halit Karay

Bugün, hikayeleri, romanları, mizahla beslenen fıkraları ile edebiyatımızda küçümsenemeyecek bir yeri olan Refik Halit Karay'ın onuncu ölüm yıldönümü Türkiye tarihinin üç ayrı dönemini yaşayan ve yaşama biçiminden kaynaklanan, iki ayrı kümede toplanabilecek-kimisi edebiyat tarihi açısından özel bir önem taşıyan-eserler yazan Karay, aşağıda yaşam öyküsü ve eserleriyle birlikte ele alınarak tanıtılıp değerlendiriliyor.

Atilla Özkırımı

Edebiyat tarihçilerinin, Nâfizade Nâzım'ın "Kara Bıblık" (1890) hikâyesiyle, Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın "Küçük Paşa" (1910) romanından sonra köy ve kasabaya yönelen Türk hikâyesinin başlıca temsilcilerinden biri saydıkları Refik Halit'in yazarlığını, gerek verdiği ürünler, gerekse yaşama biçimi açısından bir bütün olarak değerlendirmek kaçınılmazdır. Onun hikâye ve roman yazarlığı, mizahla beslenen fıkra yazarlığından ve bir sürgün olarak sürdürdüğü yaşama biçiminden kaynaklanır. Nitekim, ilk hikâye ve romanı birinci, sonrakiler de ikinci sürgünlüğünden sonra yayımlanır. İlk eserlerinin belirgin özellikleri gözleme dayanmalarıdır; giderek piyasa romanları yazması da sürgünlüğünün doğurduğu siyasal sonuçların zorlamasına bağlıdır. Bu nedenle önce yaşam öyküsünden söz etmemiz gerekiyor.

1888'de İstanbul'da doğan Refik Halit, Karakayışoğullarından Maliye Başveznedarı Mehmet Halit Bey'in oğludur. Öğrenim ve gazetecilik yılları oldukça hareketli geçti. Galatasaray Lisesi'ni bitirmeden ayrılıp (1906) bir yıl sonra sınavla Hukuk Mektebi'ne girdiyse de Meşrutiyet'in ilanı ile öğrenimi bıraktı ve gazeteciliğe başladı. Servet-i Fünun'daki aylıksız mütercimliğini, Tercüman-ı Hakikat gazetesi mütercimi ve yazarlığı izledi. Bir ara Son Havadis adlı bir gazete çıkardı

(1909), ama ancak on beş sayı sürdürebildi. Fecr-i Aticilere katıldı, bir yandan da Kalem dergisinde "Kırpi" adını kullanılarak mizah fıkralar yazıyordu. Cem adlı mizah dergisine başyazar olunca bu yazılarını orada sürdürdü (1910). İttihat ve Terakki iktidarını hedef alan fıkraları kısa sürede yaygın bir üne kavuşmasına yol açtı. İttihatçılar iktidardan ayrılınca, Beyoğlu Belediye başkanlığına getirilen Ahmet İhsan Tokgöz'ün başkatibi oldu. (1912). Ama bu görevi çok sürmedi, İttihatçılar yeniden iktidar olup da Mahmut Şevket Paşavurulunca (1913) bütün muhalefler gibi o da tutuklandı ve Sinop'a sürüldü. Bu sürgünlük beş yıl sürecek, Çorum, Ankara ve Bilecik'te de bulunacak, evlenecek, bir iki yazısı dışında yazı yayımlayamayacaktır.

1918'de çocuğunun doğumu nedeniyle izin alarak İstanbul'a geldi, Yeni Mecmua' da hikâyelerini yayımlayan İttihat ve Terakki'nin güçlü adamı Ziya Gökalp'in araya girmesiyle başışlandı. Kobert Kolej'deki Türkçe öğretmenliğinin yanısıra Vakit, Tasvir-i Efkâr, Zaman gazetelerinde de makaleler yazdı, Mütareke döneminde Hürriyet ve İttihaf Fırkası iş başına gelince üye oldu ve Damat Ferit döneminde Posta - Telgraf genel müdürlüğüne atandı (1919), bir yandan da Sabah, Alemdar Peyam-ı Sabah gazetelerinde yazıyor, Milli Mücadele'yi eleştiriyordu. "Aydede" adlı

mizah dergisini de bu dönemde kurdu (1922). Millîciler başarıya ulaşınca, tutuklanacağını anlayarak Beyrut'a kaçtı. Nitekim adı, 1.6.1924'te "Yüzelliçlikler Listesi"ne alınmıştır.

İkinci sürgünlüğü, üstelik de yurt dışında, oldukça uzun sürecek, ikinci kez evlenecek, Halep'te Doğru Yol (1924) ve Vahdet gazetelerini yönetecektir. Doğru Yol gazetesindeki yazıları yine Türkiye'deki yönetimin aleyhindedir. Nitekim bu gazetede yayımlanan "Min-el Bab İlel-Mıhrab" adlı anılarının İstanbul'da bir gazetedeki tefrika edilmesi için yapılan girişimlere de hükümetçe izin verilmez. 1926'dan sonra tutumunda bir yumuşama görülür, özellikle Vahdet gazetesinde Latin harflerinin kabulünü (1928), daha sonra da dil devrimini benimseyen bir tutum takınır. 1938'de çıkan siyasal af üzerine de yurda döner.

Artık politikayla uğraşmayan bir Refik Halit'tir bu. Tan'da yeniden başladığı gazeteçiliğini, bir ara "Aydede"yi yeniden çıkararak (1948-49) sürdürür. Aşk ve macera romanları yazar, anılarını yayımlar, söyleşi niteliğindeki fıkralarını politika dışı konularla süsler. 18 Temmuz 1965'te öldüğünde otuz yakın eser bırakmıştır ardında.

Refik Halit'in hikâye ve romanlarını, yaşam öyküsünü de göz önüne alarak iki aşamada ele almak gerekir. Yazarlığa başlamasıyla ilk hikâye kitabı arasında on yıl-

lık bir süre vardır ve bu on yılın beş yılı sürgünde geçmiştir. "Memleket Hikâyeleri"de bu sürgün yıllarının ürünüdür. Nitekim kendisi de bunun bilincindedir. Mustafa Baydar'ın, "İnsanlar bazan 'kahr yüzünden İltifa uğralar'. Sizin de İstanbul ve memleket dışına çıkmak zorunda kalışınız sanatınız için faydalı oldu mu?" sorusuna "Her iki gurbetim de çok faydalı oldu. Birincisinde Anadolu'yu tanıdım. İkincisinde dünyayı tanıdım". karşılığını vermektedir. Aynı konuşmada (Mustafa Baydar, Edebiyatçıları - Mız Ne Diyorlar? s.107) şu önemli açıklamayı da yapar: "Ben Anadolu'yu bir köylü olarak değil, varlıklı bir şehir delikanlısı olarak gördüm ve anlattım." Bu cümlede Refik Halit'in hikâyeciliğini belirleyen iki temel kavram yatar: Gözlem ve bu gözleme bağlı gerçekçilik. Onu edebiyat tarihimizin anılmaya değer sanatçıları arasına sokan da bu gerçekçiliğidir.

Kuşkusuz, Sadri Ertem ile başlayan ve Sabahattin Ali ile gelişen gerçekçiliğe bağlayamayız Refik Halit'i. Ya da köyü konu edinen 1940 sonrası hikâyecilerine. Diğimsel bir gerçekçiliktir onunkisi. Kendisinin de belirttiği gibi salt görür ve anlatır. Çözümlemeye çalışmaz, eleştirmez, so-

ğildir. Hikâyelerde yansıtılan sorunları şöyle kabaca sıralayabiliriz: bu kabileci - layıvermek bile bunu kanıtlar. Söz gelimi, küçük bir ilçeye islah-ı nefsetmesi için sürülen bir orospunun kasabalının namus anlayışı yüzünden çektiği acılar ve ölümü (Yatık Emine); kasabadaki memurların sorumsuzca yaşayışları ve yeni atanan ülkücü görevlilerin bile ortama ayak uydurmak zorunda kalışları (Şeftali Bahçeleri); köylünün kör inançları ve bundan yararlanan çıkarıcılar (Boz Eşek, Yatır); bir işçi kâtibinin parayla satın alınması ve işçi- işveren ilişkileri (Hakk-ı Sükût); bir kaymakamın, kendisi söz konusu olunca koyduğu yasakları çiğnemesi (Sarı Bal) gibi konular yalın, akıcı bir dille ve alayın ağır bastığı bir mizahla dile getirilir.

İşte Refik Halit'in önemli buradan gelir. Nâbîzâde Nâzım gibi belli bir akımın savunuculuğunu yapmak ya da ilk örneğini vermek amacıyla yazmaz; tanık olduğunu aktarmaktır amacı. Bu nedenle ilkte kalır ya da "Gurbet Hikâyeleri"nde olduğu gibi anılara gömülür. Dili dışında biçimsel bir yenilik getirmez, olaylar dış görünüşle hikâye edilir, ama "Memleket Hikâyeleri"yle Anadolu girer Türk edebiyatına. Üstelik söz konusu edilen sorunlar, bugün de üzerinde durulan sorunlardır.

İlk romanı "İstanbul'un İcyüzü"de, İ. Abdülhamid'in I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar uzanan bir dönemin toplumsal yapısını yansıtmaya çalıştı. Bu roman bir siyasal düzene, bu düzenin yürütücülerine ve yarattığı insan tiplerine yöneltilmiş bir yergidir de. Bu amaç, yazarın, alışılmış roman tekniğini boşlamasına yol açar. Amacı kimi olayları ve kişileri sergilemektir, bir olayı ya da bu olaya karışan insanları anlatmak değil. Giderrek denilebilir ki, kelimenin tam anlamıyla roman bile yazmak istememiştir sanki. Bir dönemin bozuk yanlarını sergilemek için romanı kullanmıştır. Bunun için de kahramanının anı defteri biçiminde düzenler romanını. İsmet, "gördüğünü ve bildiğini

olduğu gibi, hiç değiştirme - den, süslemeden, hayalinden bir şey ilâve etmeden" yazar. Temelde ise eski ve yeni karşılaştırılır, geçmiş özelemlerine romana egemen olur. İşte bu noktada "İstanbul'un İcyüzü" özünden yaranır. Eleştiri, ileriye atılacak adımları belirleyecek yerde geçmiş yüceltir.

Refik Halit burada durur. Yıl 1938'dir ve politika, yarı - şamındaki etkinliğini yitirdiği gibi, yazarlığının bundan sonrasına da, öncesinin tersi bir yön verir. Artık "resmî vazifelerden uzaklaşmış" bir adamdır; geçinmek, para kazanmak için kimseye "minnet etmek" istemez. Üstelik amacı "orta bir kariye" seslenmektir, böylece romanları "daha fazla madde fayda" sağlamakta, "gazeteler ve kitapçılar tarafından daha çok aranmakta"dır. Bundenenle bir sürgünün acılı, sıkıntılı yıllarını konu edinen "Sürgün" dışında, aşk ve se - rüvene dayanan, ilgi uyandı - rıcı, egzotik konuların işlendiği romanlar yazar. Onun için "bir tepsî dolusu nefis ve buzlu meyvadan alınacak zevk, ilerde alınacağı muhtemel zevklerden çok daha mü - himdir." Siyasal yaşamında attığı bir yanlış adım sonucu bu noktaya gelen roman - cı Refik Halit yoktur artık. İyi bir başlangıç, kötü bir son... Refik Halit'in hikâye ve roman yazarlığını nite - leyecek en yalın tanım bu ben - ce.

Ama kötü son'un iyi baş - langıcı unutturması acı. Bel - ki eserlerinin iki ayrı küme - de toplanıp, fıkra ve söyle - şi yazarı olarak anılmasının, hikâye ve roman yazarlığı - nın ayrı tutulmasının nedeni de bu. Gerçi o önce bir gaz - tecidir, fıkra ve söyleşi yaza - rıdır, ama edebiyatçılığı ga - zeteciliğinden ayrı tutulamaz. Dili gazetecilikte bilendir çün - kü; gözlemciliği ve gerçekçi - liği olaylara gazeteci gözüyle bakmasının sonucudur, miza - hı bir türlü bırakamayışı da. Yalnız bunun tersi de doğru - dur. Fıkra ve makale yazar - ken de edebiyatçıdır çünkü, bir mensurecidir. Kısacası ya - şama, gazeteciliği ve edebiyat - çılığıyla bir bütündür.

Geleneksel Yarımca Festivali 26 temmuzda başlıyor

Yarımca Belediyesi'n - ce üç yıldan beri düzen - lenen ve "Kiraz Şenlikle - ri" adıyla tanınan yerel festival, bu yıl ulusal dü - zeye çıkarılarak progra - mı basına açıklandı. Ya - rımca'da on milyon lira - dan fazla yatırımla ger - çekleştirilen sanat yapı - larının verdiği geniş ola - naktar ve Yarımca Beledi - yesi'nin Türk kültür ve sa - nat kuruluşlarıyla yakın işbirliği sonunda düzen - diği festivalin gerçek bir "halk göeni" olacağı be - lirtiliyor. Gerçekten de 26 temmuz-2 ağustos ara - sında Yarımca'da yapıla - cak olan festivalin en bü - yük özelliği halka açık ve parasız oluşu. Geçen yıllarda bazı gösteriler - de beş bin kişiyi bulan se - yirci kütlesinin bu yıl pro - gramın nitelikleri dolay - sıyla daha da artacağı tah - min ediliyor.

Gösteriler, yeni yapı - lan beş bin kişilik Yarım - ca Açık hava Tiyatrosu'n - da ve Tütüncüçülük'te yer alacak. Ayrıca festival dolayısıyla eski Türk mi - marisi stiline yapıları - mış olan Türk Kültür Evi - nin ve Brunga Dinlenme St - tesi'nin açılışı da yapıla - cak. Festival komitesi bir - çok değerli kültür ve sa - nat adamının hazırlıkla -

ra katılmasını sağladı. A - fişlerini grafik sanatçımız Mengü Ertel'in yaptığı festivalde Ruhi Su, Genco Erkal, Yaşar Kemal, Sü - reyya Duru, Aşık Mahzuni Şerif gibi ünlü sanat a - damlarımız eserlerini su - nacaklar. Güney'in, Sine - matek'in sinema yazarları arasında yaptığı soruşturma - mayla yılın en iyi filmise - çilen ARKADAŞ gösteri - si sırasında verilecek pla - keti, eşi Fatoş Güney ala - cak.

Festival sırasında İs - tanbu. ile İzmit'e yakını - ğı dolayısıyla büyük kent - lerimizde oturan birçok sanat ve kültür adamımız da Yarımca'ya gelecekle - rini bildiriyor.

Festival programının düzenlenişinde geçtiğimiz yıl içinde çeşitli dallarda Türk sanatına en olumlu katkıyı gerçekleştiren ve adından söz ettiren toplu - luk ve kişiler yer alıyor. Yöneticileri, festivalin halka dönük oluşunun, ücret - sizliğinden ötürü geniş halk kitlelerine açık bulunuşu - nun ve katılan sanatçıla - rın kültür yaşamımızdaki yerinin bu yıldaki Yarımca Festivali'ne demokratik bir - kültürün sergilendiği bü - yük bir olay niteliği ka - zandıracağını belirtiyorlar

Yarımca Sanat Müzesi

